

Francouzská filozofie 19. a 20. století

Henri Bergson

Čas

„Sleduji-li očima na ciferníku hodinek pohyb ručičky, který odpovídá výkyvům kyvadla, neměřím – jak by se myslelo – trvání; omezují se na sčítání současností, což je něco zcela jiného. Mimo mne existuje vždy v prostoru jen jediná poloha ručičky a kyvadla, neboť z minulých poloh ničeho nezbylo. Uvnitř mne pokračuje pochod organizace nebo vzájemného pronikání faktů vědomí, který tvoří pravé trvání. Poněvadž takto trvám, představuji si to, co nazývám minulé výkyvy kyvadla, současně s vnímáním aktuálního výkyvu. Nuže potlačme na okamžik já, které myslí tyto výkyvy, zvané sukcesivní; nezbude tu tedy než jen jediný výkyv kyvadla, dokonce jen jedna poloha tohoto, a tudíž žádné trvání. Potlačme na druhé straně kyvadlo a jeho výkyvy; nezbude nic jiného, než *heterogenní trvání já*, bez momentů sobě vzájemně vnějších, bez vztahu k číslu. /.../ Ježto postupné fáze našeho vědomého života, které sebe však vzájemně pronikají, jsou takové, že z nich každá odpovídá výkyvu kyvadla s ní současněmu, a ježto na druhé straně tyto výkyvy se přesně rozlišují, poněvadž jeden už neexistuje, když nastupuje druhý, získáváme *zvyk* stanovit tentýž rozdíl mezi sukcesivními momenty našeho života vědomého: výkyvy kyvadla jej, abychom tak řekli, rozkládají v části sobě vzájemně vnější a odtud pochází mylná idea vnitřního homogenního trvání, analogického prostoru, jehož identické momenty jdou po sobě, aniž by se pronikly.“ (*Čas a svoboda*, str. 65)

Kvalitativní multiplicita

„/.../ existují dva druhy mnohosti: materiální objektů, která tvoří číslo bezprostředně, a mnohost faktů vědomí, která nemohla by nabýt aspektu čísla, leda za pomoci nějaké symbolické představy, ve které nutně zakročuje prostor.“ (*Čas a svoboda*, str. 55)

„Mohu-li si dovolit přirovnání, je to jakési odvíjení svitku, neboť není živé bytosti, která by necítila, že se postupně blíží ke konci své role. A žít znamená stárnout. Je to však zároveň i kontinuální navíjení, jako se navíjí nit do klubka. Vždyť naše minulost nás následuje, neustále se zvětšuje o přítomnost, již sbírá po cestě. A vědomí znamená paměť.“ (*Myšlení a pohyb*, str. 178)

Paměť

„Představím-li si soubor všech vzpomínek nahromaděných v mé paměti jako kužel SAB, zůstane podstava AB, jež je zasazena do minulosti, nehybná, zatímco vrchol S, nepřetržitě znázorňující mou přítomnost, se bude neustále pohybovat a dotýkat pohyblivé plochy P, jež tvoří mou aktuální představu univerza. V S se soustřeďuje obraz těla, které se jakožto součást plochy P omezuje na přijímání a vracení činností vycházejících ze všech obrazů, z nichž se plocha skládá.“ (*Hmota a paměť*, str. 114)

„/.../ mezi sensomotorickými mechanismy v bodě S a souborem našich vzpomínek rozložených v AB se tedy nachází prostor pro tisíce a tisíce opakování našeho psychologického života, zobrazeného odpovídajícím počtem řezů A' B', A'' B'' atd., týmž kuželem. S tím, jak se od svého smyslového a motorického stavu stále více vzdalujeme směrem ke snivému životu, ztrácíme se v AB. Postupně s tím, jak se pevněji přimykáme k přítomné realitě a odpovídáme motorickými reakcemi na smyslové vzruchy, spějeme k soustředění v S. Normální já se nikdy neupíná k jedné z těchto extrémních poloh. Pohybuje se mezi nimi, postupně zaujímá polohy znázornění mezilehlými řezy neboli, jinak řečeno,

dává svým představám vždy takovou míru obrazu a takovou míru myšlenky, aby se mohly užitečně účastnit přítomné činnosti.“ (*Hmota a paměť*, str. 121-122)

Pojetí života

„Instinkt je sympatií, kdyby tato sympatie mohla rozšířit svůj předmět a také reflektovat sebe samotnou, poskytla by nám klíč k životnímu dění – stejně jako nás rozvinutý a vzpřímeně kráčející intelekt uvádí do hmoty. Neboť intelekt a instinkt, jak stále musím opakovat, jsou zaměřeny opačnými směry, intelekt k netečné hmotě, instinkt k životu. /.../ Intelekt krouží kolem předmětu, přitahuje jej k sobě, místo aby přistoupil k němu, a pohlíží na něj z co největšího možného počtu hledisek. *Intuice*, tím myslím instinkt, který se stal nezaujatým, vědomým sebe sama, schopným uvažovat o svém předmětu a rozšiřovat jej donekonečna, by nás zavedl do samého nitra života.“ (*Vývoj tvořivý*)

„Vývojový pohyb byl by něčím jednoduchým a mohli bychom určit jeho směr, kdyby život opisoval jednu čáru vrhu, podobnou té, kterou opisuje plná koule vystřelená z děla. Zde však máme co činit s granátem, který ihned vybuchl v kusy, které jsou samy jistými granáty, zase dále vybuchují v kousky určené opět k vybuchnutí, atd. po velmi dlouhý čas. My však z toho vnímáme jen to, co je blízko nás, jako rozptýlené pohyby rozprášených střepů. Od nich vycházíme a musíme se po stupních vracet zpět až počátečnímu hnutí.“ (*Vývoj tvořivý*, str. 139)

Smích

„Muž běžící po ulici zakopne a upadne; kolemjdoucí se smějí. Myslím, že by se nesmáli, kdyby ho jen tak najednou napadlo sednout si na zem. Smějí se tomu, že si sedl nedobrovolně. Nesmějí se tedy náhlé změně polohy, smějí se nedobrovolnosti této změny, nešikovnosti. Možná se mu do cesty připlétl kámen. Měl zpomalit, nebo překážku obejít. Ale z nedostatku pružnosti, z roztržitosti nebo umíněnosti těla, v *důsledku ztuhlosti či setrvačnosti* svaly dále vykonávaly stejný pohyb, třebaže se okolnosti změnily. Proto muž upadl a právě tomu se kolemjdoucí smáli.“ (*Smích*, str. 18)

„Komedie začíná právě tam, kde nás cizí osoba přestává dojímat. A začíná tím, co lze nazvat *ztuhnutím vůči společenskému životu*. Komická je osoba, která jako automat sleduje svou cestu, aniž by se starala o navázání styku s jinými. /.../ Smích se nám jeví jako forma společenské šikany, jež vždy trochu pokořuje toho, kdo je jejím objektem.“ (*Smích*, str. 64)

Doporučená literatura:

- H. Bergson, *Myšlení a pohyb*, Praha 2003
- H. Bergson, *Smích*, Praha 1993
- G. Deleuze, *Bergsonismus*, Praha 2006
- *Filosofie Henri Bergsona*, Praha 2003